

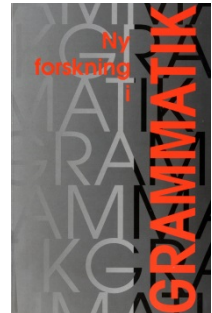
Ny Forskning i Grammatik

Titel: At have eller ikke have
Trykfordeling i sætninger med *har* og negation

Forfatter: Eva Skafte Jensen

Kilde: Ny Forskning i Grammatik 19, 2012, s. 83-104

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 2012

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Ny Forskning i Grammatik (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

At have eller ikke have

Trykfordeling i sætninger med *har* og negation

Eva Skaftø Jensen

1. Tryk og ordklasser

I deres bog fra 1983 om syntaktisk tryk skriver Hansen & Lund at det kan synes paradoksalt at disponere en bog om syntaktisk tryk efter ordklasser, og de forsvarer blandt andet deres valg med at trykket for mange ordklassers vedkommende faktisk er stabilt uanset syntaktisk funktion. For substantiver og adjektiver gælder således at de som hovedregel udtales trykstærkt, for personlige, possessive og reflektive pronomener at de udtales tryksvagt, osv. (Hansen & Lund 1983: 17, 25, 27).

For visse af ordklassernes vedkommende foretager de dog yderligere fininddelinger, og som grundlag for disse fininddelinger inddrages både syntaktiske og semantiske observationer. Kapitlet om verberne er et godt eksempel. Her står der i indledningen:

De allerfleste verber kan fra et systematisk synspunkt betragtes som trykstærke, således at den tryksvage forekomst beskrivelsesteknisk behandles som den markerede. Verbernes tryksyntaks kommer således hovedsageligt til at handle om fænomenet **tryktab**. (Hansen & Lund 1983: 54; fremhævelse if. forlæg)

Dette foranlediger at resten af kapitlet beskriver omstændighederne for tryksvage verber, og der gøres for eksempel opmærksom på at verber som *blive, være, have* mfl. i funktion som hjælpeverbum er tryksvage. Ud fra Hansen & Lunds beskrivelse er trykstærkt udtale af verber altså umarkeret, mens tryksvagt udtale er markeret. Samme synspunkt finder man hos andre, for eksempel Tøgeby:

I princippet har ethvert ord tryk når det forekommer i en sætning; ... i ytre sætninger kan flere ord have **tryktab**. (Tøgeby 2003: 38; fremhævelse if. forlæg)

Togebys karakteristik gælder alle ord og dermed også verber. Når verber som *blive, være, have* mfl. i funktion som hjælpeverbum udtales tryksvagt, har de altså tryktab (Togeby 2003: 39f).

For så vidt som ordet **tryktab** indebærer at udgangspunktet er tryk, kan man således se en parallel mellem Hansen & Lund og Togeby: Det umarkerede for verber er trykstærkt udtale, det markerede er tryksvagt udtale, og følger man den tankegang, er det tryksvagt udtale (som det markerede) der skal forklares, ikke stærkt tryk.

Et alternativ til denne tilgang kunne bestå i indledningsvis at sortere verberne efter deres forskellige funktioner og først derefter tage stilling til hvordan markerethedsforholdene vender. Det vil jeg gøre i denne artikel. Jeg vil koncentrere mig om verbet *have* og se på to syntaktiske hovedfunktioner med dertil hørende semantik – den som valensverbum og den som hjælpeverbum – og jeg vil gå ud fra at verberne i hver deres (hoved)funktion har stærkt tryk hhv. svagt tryk som en del af deres karakteristika. I dette er jeg på linje med de ovenstående citater, men jeg vil se svagt tryk i hjælpeverbumsfunktion som umarkeret udtale.¹

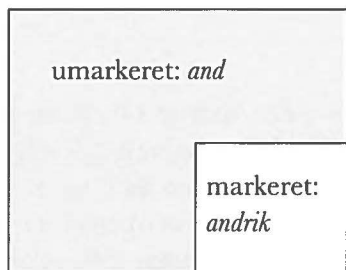
2. Markerethed og participation

Ord som markeret og umarkeret bruges på mange forskellige måder, og for at undgå misforståelser vil jeg her give en kortfattet redegørelse for hvordan jeg bruger markerethedsbegrebet; mere udførlige redegørelser kan læses i Jensen (2009) og Jensen (subm.).

Jeg tager udgangspunkt i den Jakobson-Hjelmslevske tradition fra 1930'erne, og et vigtigt begreb i den forbindelse er det Hjelmslevske participation: I et paradigme med to medlemmer kan man anse det ene for det markerede medlem, det andet for det umarkerede. Til illustration kan bruges det leksikalske par *and* : *andrik*. Det ene ord har en meget specifik semantik, og dermed har det også et begrænset anvendelsesområde. Ordet *andrik* kan for eksempel kun bruges om sin arts hankønsvæsener. Ordet *and* derimod kan både bruges som

1. Denne artikel indgår som delstudie i et større projekt der handler om spillet mellem trykfordeling, grammatik og pragmatik, jf. Jensen (2011b). Andre delstudier kan ses i Jensen (2011c), Jensen (2012).

artsbetegnelse, om sin arts hunkønsvæsener og oven i købet til at betegne hankønsvæsener fra arten! Det vigtige her er at det ene medlem af paradigmet har en specifik semantik og et begrænset anvendelsesområde, mens det andet har en mere åben semantik og kan bruges i mange flere sammenhænge **inkl.** sammenhænge der falder inden for det første medlems anvendelsesområde. Det med den specifikke semantik og det begrænsede anvendelsesområde er det markerede medlem; det med det større anvendelsesområde er det umarkerede. Det kan skildres som i figur 1:

Figur 1. Det participative forhold mellem de to leksemer *and* (umarkeret) og *andrik* (markeret)

På grund af det umarkerede medlems bredere anvendelsesmuligheder vil det empirisk set typisk være sådan at man vil finde langt flere forekomster af dette medlem i løbende tale og skrift end af det markerede. Frekvensforholdene er således ikke kriterium for hvad der er markeret og umarkeret, men i stedet et symptom, en følge af at det umarkerede medlem på grund af sin semantik simpelthen langt oftere vil være i brug end det umarkerede (jf. Tiersma 1982: 847; Jensen *subm*). Dermed kan man bruge frekvensforholdene som et udgangspunkt for at undersøge hvordan markerethedsforholdene vender.

Den her skitserede tilgang kan også bruges ved grammatiske paradigmer, det er det Jakobsons og Hjelmsevs arbejder handler om, og man ser i disse år en række arbejder der netop tager den klassiske markerethedsteori op og bruger den i grammatiske analyser (se fx Andersen 2001; Christensen 2007; Jensen 2009, 2011a, *subm.*; Petersen 2010).

Man ville for eksempel kunne opstille et paradigme for verbet *have* der ved

at følge tankegangen fra Hansen & Lund og Tøgeby så skulle ud som i figur 2:

umarkeret: trykstærkt <i>have</i>
markeret: tryksvagt <i>have</i>

Figur 2.

Når man skal beskrive omstændighederne for et bestemt udtryksfænomen, det være sig et leksikalsk ordpar som *and* : *andrik*, et bøjningsparadigme, et ledstillingsfænomen eller noget helt fjerde, går opgaven først og fremmest ud på at finde og forklare omstændighederne for det markerede medlems begrænsede potentiale (jf. Hjelmslev 1972: 92f; Christensen 2007: 48f). Man kan se at det er denne metodiske tilgang Hansen & Lund støtter sig til i citatet i begyndelsen af artiklen.

I et af de nyere markerethedsarbejder taler Christensen (2007) om at der ved visse udtryksstørrelser kan gælde forskellige markerethedsforhold alt efter hvilken sammenhæng de pågældende udtryk indgår i. Eksemplet er ledstilling i moderne dansk. Ved dette fænomen kan man iagttage to forskellige karakteristiske mønstre, og de to mønstre er markeret hhv. umarkeret alt efter om de indgår i ledsætninger eller i sætninger på helsætningsniveau², jf. figur 3:

		Ledstilling	
		F – verbal – subj. – adv. (Fvsa)	subj. – adv. – verbal (sav)
Sætningsniveau	helsætning	<i>Han sover (-) ikke endnu.</i> umarkeret	<i>Bare han ikke sover endnu.</i> markeret
	ledsætning	<i>at han sover (-) ikke endnu</i> markeret	<i>at han ikke sover endnu</i> umarkeret

Figur 3.

2. Christensen (2007) bruger termen 'hovedsætning'.

Hvad der er markeret hhv. umarkeret i dansk ledstilling, er knyttet til hvilke typer sproghandlinger ledstillingen kan indgå i. Når sætninger med ledstillingen 'sav' i sig selv udgør en ytring og altså fungerer på helsætningsniveau, bliver der altid tale om emotive sproghandlinger (*Bare han ikke sover endnu!*); denne type ledstilling har altså et stærkt begrænset anvendelsesområde. Heroverfor står den umarkerede ledstilling 'sav' i ledsætninger (*at han ikke sover endnu*). Når denne ledstilling bliver brugt i ledsætninger, kan den pågældende ledsætning indgå i helsætninger der kan realisere alle typer sproghandlinger, **inkl.** emotive sproghandlinger, jf. *hvor er det ærgerligt at han ikke sover endnu*.

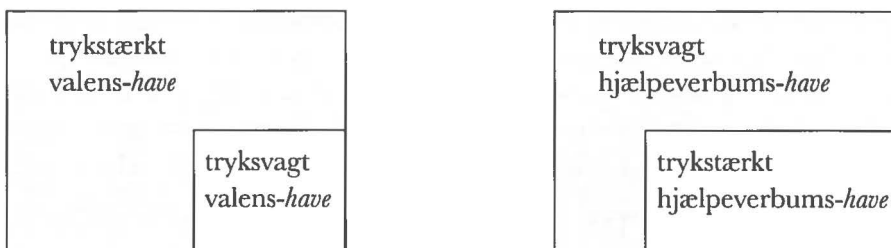
Tilsvarende er ledstillingen 'Fvsa' markeret i sætninger på ledsætningsniveau. En ledsætning som – *at han sover ikke endnu* bruges altid til at angive 'assertivt potentiale'³ og fungerer således som en slags indlejret konstativ sproghandling, jf. at denne type ledstilling ofte indgår i såkaldte 'citer'.⁴ Ledstillingen 'Fvsa' på hovedsætningsniveau (*han sover ikke endnu*) kan derimod bruges i rigtig mange slags – direkte og indirekte – sproghandlinger, som for eksempel emotive udbrud (*åh nej – han sover ikke endnu!*), spørgsmål (*han sover ikke endnu?*), og flere endnu **inkl.** konstativer (*der kan man bare se – han sover ikke endnu*). Det er det med det **inklusive** der ligger i begrebet participation: Det umarkerede medlem har ikke alene videre beføjelser end det markerede – det umarkeredes anvendelsesmuligheder omfatter og inkluderer tillige det markerede medlems.

Det ligger altså ikke fast en gang for alle om et udtryksfænomen er markeret eller umarkeret. Dette er i stedet noget der må afgøres ud fra den sammenhæng udtrykket indgår i. I en række arbejder har især Jensen og Petersen arbejdet videre med denne idé, jf. Jensen 2009, 2011a, subm.; Petersen 2010.

Hvis man accepterer denne tilgang, vil det være oplagt at se tryksvagt *have* som markeret hhv. umarkeret alt efter om det fungerer som hjælpeverbum eller valensverbum, jf. figur 4:

3. Der er en stor diskussion om hvordan det semantiske i denne ledstilling skal beskrives, assertivt potentiale er Christensens bud (2007: 111f).

4. Termen citat bruges her både om direkte og konstruerede citater (*hun sagde (at) han sover ikke endnu*) og om gengivelse af mening/holdning (*jeg er fuldstændig overbevist om at han sover ikke endnu*), jf. Rathje 2009.

Figur 4. Markeret og umarkeret trykstyrke ved have som hhv. valensverbum og hjælpeverbum

Opstillingen i figur 4 skal læses som følger: For verbet *have* i funktion som valensverbum er trykstærkt udtale umarkeret (og dermed er tryksvagt udtale markeret). Omvendt forholder det sig for verbet *have* i funktion som hjælpeverbum; her er tryksvagt udtale umarkeret (og trykstærkt udtale markeret).

Opstillingen i figur 4 kan ses som en hypotese. Denne hypotese kan efterprøves empirisk ved at undersøge forekomsterne i et nærmere angivet materiale og 1) se om det forholder sig sådan at der for de to funktioners vedkommende er færre forekomster af det hævdede markerede medlem og flere af det umarkerede, og 2) derpå beskrive omstændighederne for det markerede medlem.

3. Beskrivelse af undersøgelsesmateriale

Jeg har undersøgt et materiale bestående af dialogerne⁵ i talesprogskorpuset DanPASS (Danish Phonetically Annotated Spontaneous Speech). DanPASS er et stort korpus af ikke oplæst tale, indsamlet i slutningen af 1990'erne og gjort offentlig tilgængeligt for få år siden. En af fordelene ved at bruge dette korpus i en undersøgelse om trykfordeling er at der i den ortografiske udskrift er angivelse af tryk. Der skelnes mellem stærkt og svagt tryk, dvs. mellem trykstærke og tryksvage stavelser: Ved trykstærke stavelser er der en trykangivelse (noteret med [,] før den trykstærke vokal); ved tryksvage stavelser er der ingen trykangivelse, og i denne udeladelse ligger at den pågældende stavelse ikke er trykstærk, se eksempler nedenfor.

En anden fordel er at en del af korpuset blev bragt til veje ved at give en række personer såkaldte 'maptasks', jf. Anderson et al. 1991. Dette foregik ved

5. Til brug for etableringen af dialogisk materiale i DanPASS deltog 22 personer i maptasks. De 22 personer dannede 11 par, hvert par var igennem 4 sæt kort, og de skiftedes til at guide makkeren igennem landskabet. Kortene i app. udgør sæt 2.

at man satte to personer sammen med hver sit landkort, og den ene (kaldet 'giver') skulle så guide den anden (kaldet 'følger') ad en bestemt rute gennem det landskab der var på kortet. Dog var de to personers kort ikke ens, se eksempel i appendiks. De to personer kunne høre, men ikke se hinanden. Det at de to kort ikke var ens, gav anledning til at personerne løbende forsøgte at finde ud af hvad den anden havde på sit kort. Dette har resulteret i at der i materialet er et meget stort antal ytringer med verbet *have* som valensverbum. I (1) - (3) gives nogle eksempler:

- (1) s,å vil du **h,ave** et v,anderhjem på din h,øjre h,ånd (d_002_2_g_non-v)⁶
- (2) jeg **h,ar** v,anfaldet sådan ,en t,ak h,øjere ,oppe end gran,itbruddet (d_001_1_f_non-v)
- (3) ja d,en går du s,yd om f,ortsætter v,estpå så **h,avde** du en m,ine hos m,ig er det en diam,antmine d,en går du n,ord ,om (d_031_3_g_v)

Desuden er der selvfølgelig også mange ytringer med *have* som hjælpeverbum, se fx (4) - (6):

- (4) jeg skal **have** gelejdet dig r,undt om et st,engærde (d_002_2_g_non-v)
- (5) hv,is jeg g,år s,ådan som du **har** ,angivet (d_001_1_f_non-v)
- (6) jeg **havde** ,ikke l,ige ,opdaget den (d_033_1_g_v)

Det metodisk fordelagtige ved dette korpus består i at der netop er tale om et semikontrolleret materiale, snarere end spontan tale. Derved opstår der usædvanlig mange ytringer der syntaktisk set er nogenlunde ens opbygget, og dermed holdes antallet af influerende faktorer nede. Korpusset er derfor særlig velegnet til den undersøgelse der gøres rede for i denne artikel.

I DanPASS har jeg først søgt og fundet alle forekomster af verbet *have* i de fire bøjningsformer *have*, *har*, *havde* og *haft*. Derpå har jeg set dem alle sammen igennem og inddelt dem i de to hovedgrupper, valensverbum og hjælpeverbum.⁷ Jeg har så yderligere grupperet forekomsterne i forhold til om de har stærkt eller svagt tryk. Dette arbejde fremlægges i figur 5.

6. Identifikationskoden (d_002_2_g_non-v) står for: dialog (d), informant nummer 2 (002), kortsæt 2 (2), giver (g), ikke-videoptaget (non-v).

7. Materialets få forekomster af inkorporeringer og idiomatiske forbindelser er ikke talt med. Det drejer sig om i alt 16 forekomster, heriblandt udtryk som *har ret*, *har retning*, *har tjek på* og *have at vide*.

	Valensverbum				Hjælpeverbum			
	<i>have</i>	<i>har</i>	<i>havde</i>	<i>haft</i>	<i>have</i>	<i>har</i>	<i>havde</i>	<i>haft</i>
Stærkt tryk	42	646	21	0	0	10	1	0
Svagt tryk	13	238	6	1	29	154	3	0

Figur 5

Som det fremgår af tallene i figur 5, er der overvejende flere trykstærke forekomster blandt valensverberne end trykssvage, og det omvendte gør sig gældende ved hjælpeverberne. Dette peger umiddelbart på at det er rigtigt som både Hansen & Lund, Togeby og jeg selv peger på i afsnit 1., at det er et af (valens)verbernes karakteristika at udtalen er trykstærk, og at det tilsvarende er et af hjælpeverbets karakteristika at udtalen er trykssvag. Følger man min måde at tænke markerethed på, er det samtidig et indicium for at det for hjælpeverbsumsfunktionen netop er den trykssvage udtale der er den umarkerede, og at det for valensverbsumsfunktionen forholder sig omvendt, jf. figur 4.

Næste del af opgaven består så i at se efter systematikken i de trykstærke udtaler af *have* som hjælpeverbsum, og ligeledes at se på systematikken i de trykssvage udtaler af *have* som valensverbsum. Dette indebærer at man kigger alle de pågældende forekomster efter et for et, og det har jeg gjort, dog kun for præsensforekomsterne *har*. I næste afsnit vil jeg fremlægge de systematikker jeg mener at have fundet.

4. Markeret tryk

Det er altså udgangspunktet at hjælpeverbet *have* umarkeret udtales trykssvagt, og valensverbet *have* umarkeret udtales trykstærkt. Det følger heraf at det der kræver en nærmere redegørelse, er stærkt tryk på hjælpeverbet *har* og svagt tryk på valensverbet *har*.

4.1. Stærkt tryk på hjælpeverbet *har*

Som man kan se i figur 5, er der i alt 10 forekomster i materialet hvor hjælpeverbet *har* er trykstærkt. Der er altså ikke flere end at de alle kan lægges frem i (7) - (15); bemærk at der i (13) er mere end en forekomst.

- (7) j,a **h,ar** du pass,eret indi,anerlejren n,ord (d_017_3_g_v)
 (8) (vi h,ar st,artpunktet d,er ,oppe n,ordp,å) **h,ar** du f,undet d,et (d_023_4_g_non-v)
 (9) (der l,igger en b,yggelegeplads) d,en **h,ar** du f,undet (d_002_1_g_v)
 (10) (og d,et er et stak,it men d,et kan vi ,ikke br,uge til n,oget vel) vi **h,ar** f,aktisk forl,adt det (d_002_2_g_non-v)
 (11) så st,arten den **h,ar** du f,undet (d_004_2_g_non-v)
 (12) men d,et er ford,i der **h,ar** jeg (n,u har jeg f,undet ,Østsøen den l,igger b,are jeg havde ,ikke l,ige ,opdaget den) (d_033_1_g_v)
 (13) j,a jeg ,er her jeg **h,ar** f,undet jeg **h,ar** f,undet st,art (d_021_1_f_non-v)
 (14) j,a d,en **h,ar** jeg f,undet (d_023_1_f_non-v)
 (15) j,a d,en **h,ar** jeg tegnet ,ind (d_012_4_f_v)

Fælles for disse er at stærkt tryk på hjælpeverbet tematiserer selve det om noget har fundet sted eller ej. Dette er særlig tydeligt i (7) og (8) hvor der ikke bare spørges til *indianerlejren* og *startpunktet* (repræsenteret ved pronomenet *det*), men til om det har fundet sted at disse to steder er blevet hhv. *passeret* og *fundet*. I neo-Griceanske termer kan man sige at trykstærkt hjælpeverbumbes-*har* genererer en implikatur (dvs. en ekstra mening) som instruerer modtager i at lede efter ikke-standardudlægningen af ytringen. Nærmere bestemt bevirker trykstærkt udtale af en ellers tryksvag stavelse at denne stavelse (og ofte hele det ord stavelsen indgår i) gøres til fokus kandidat (jf. Jensen 2012). I semantisk forstand aktiverer trykstærkt udtale af hjælpeverbet *har* således sin modsætning *har ikke*, og i (9) - (15) kommer trykstærkt udtale af *har* derved til at fungere som en bekræftelse.

4.2. Svagt tryk på valensverbet *har*

I figur 5 kan man se at der er 238 forekomster hvor valensverbet *har* udtales tryksvagt, og 646 forekomster hvor det udtales trykstærkt. En enkelt af de trykstærkte forekomster vises i (16):

- (16) du **h,ar** et forl,adt p,akhus (d_009_4_g_non-v)

Bemærk at valensverbet i (16) udtales trykstærkt, og at det personlige pronomen i funktion som subjekt udtales tryksvagt. Dette er for begge konstituenters vedkommende den umarkerede udtale, jf. Hansen & Lund 1983: 54f, 27; Jensen 2011b. Trykfordelingen på de resterende ord er også umarkeret.

I (16) konstaterer afsender at samtalepartneren er i besiddelse af noget (det ligger i valensverbets possessive semantik) – nemlig entiteten *forladt pakhus*. Skulle man gøre det tankeeksperiment at se på sætningens potentiale løsrevet fra den aktuelle kommunikationssituation, ville man se at den – med den umarkerede trykfordeling – ville kunne fungere som svar på adskillige slags spørgsmål:

- (17) hvad har jeg (overhovedet)?
- (18) hvad har jeg som du ikke har?
- (19) er det rigtigt at jeg har et forladt pakhus?
- (20) har jeg et forladt pakhus, eller ej?
- (21) har jeg også – ligesom dig – et forladt pakhus?

Derimod ville (16) dårligt kunne fungere som et svar på et spørgsmål som (22):

- (22) hvem har et forladt pakhus?

Dette svarer til at sige at subjektet i (16) repræsenteret ved det trykssvage *du* ikke er fokusandidat, det er til gengæld de andre konstituenten, *har* og *et forladt pakhus*. For *har*'s vedkommende aktiveres således fokusalternativer som *ser*, *får* osv. og det negerede *har ikke*; for *et forladt pakhus*' vedkommende aktiveres fokusalternativer som *et ikke-forladt pakhus*, *et forladt landbrug* m.m. Dette uddybes i afsnit 4.3.

Det vil fremgå af redegørelsen i de næste afsnit at markeret udtale ikke har en lige så bred vifte af muligheder.

Rigtig mange af de 238 forekomster hvor valensverbet *har* udtales trykssvagt, er formet som spørgsmål, og endnu flere er negerede. Dette danner grundlag for at lave en inddeling i fire overordnede grupper der tager udgangspunkt i faktorerne spørgeformet sætning vs. ikke-spørgeformet (in casu deklarativ) sætning og negering vs. ikke-negering. I figur 6 vises antallet forekomster og et enkelt eksempel fra hver gruppe:

	deklarativ sætning	spørgesætning
uden negering	125 forekomster, heriblandt: jeg har en byggelejlighed (d_001_1_f_non-v)	37 forekomster, heriblandt: har du nogle runestene lidt længere mod nord, øst (d_031_3_g_v)
med negering ^a	72 forekomster, heriblandt: j, a jeg har , ikke noget v, andrer hjem (d_001_2_f_v)	4 forekomster, heriblandt: har du , ikke det (d_004_2_g_non-v)

Figur 6

At der blandt valens-*har*-sætningerne er så mange spørgesætninger og så mange *har*-sætninger med negering, kan føres tilbage til den særlige kommunikationssituation hvor de to samtalepartnere indbyrdes prøver at finde ud af hvor deres respektive kort er ens, og hvor de er forskellige.

Semantisk-pragmatisk finder man forskellige grader af kompleksitet i de fire grupper.⁹ Deklarative sætninger uden negering er de mindst komplekse, spørgesætninger med negering de mest komplekse. Ind i mellem finder man de to andre kombinationer: spørgesætninger uden negering og deklarative sætninger med negering.

4.2.1. Tryksvagt valens-*har* i deklarativer sætninger uden negering

Af hensyn til fremstillingen tager redegørelsen afsæt i den mindst komplekse gruppe: deklarativer sætninger uden negering. I (23) citeres en sådan:

(23) jeg **har** fortalt på højre side (d_007_3_f_non-v)

I (23) er der tryksvag udtale af *har* og også af subjektet, altså det personlige pronomen *jeg*. For sidstnævntes vedkommende er der tale om umarkeret trykstyrke, for *har*'s er der tale om markeret trykstyrke. I (23) bevirker den tryksvage udtale af *har* at der opstår en ekstra mening (en implikatur, jf.

-
- Den hyppigst forekommende måde at negere på sker med negationen *ikke*, derudover forekommer *ingen*, *ikke nogen/noget*, *intet*, *hverken* (- eller).
 - Semantisk-pragmatisk kompleksitet kan undersøges på forskellig vis. En af de sprogvidenskabelige retninger der arbejder med at foretage nuancerede analyser af ytringers kompleksitet, er den skandinaviske retning af Ducrot's polyfoni-teori, ScaPoLine (se fx Nølle, Flottum & Norén 2004; Nølle 2007). Hvad specifikt angår interrogativers polyfoni (og kompleksitet), kan der bl.a. henvises til Anscombe & Ducrot 1997: 130ff; Jensen 2006 og Therkelsen 2008.

afsnit 4.1.), nemlig at *har* ikke på samme vis som i (16) er fokuskandidat på lige fod med de andre (trykstærke) konstituenten, *fortet* og *på højre side*. Dermed er den brede vifte af muligheder som dem vist i (17) - (21) knap så bred for (23). Nærmere bestemt er det ikke oplagt at (23) ville kunne bruges som svar på spørgsmål der direkte handler om det possessive i *har*, jf. fokusalternativet *har ikke* ifm. (16). Som ved (16) er det dog heller ikke sandsynligt at (23) ville kunne bruges som svar på spørgsmål som (24):

(24) hvem har fortet på højre side?

Dette skyldes den tryksvage udtale af *jeg*. Som ved (16) er det tryksvage subjekspronomen altså ikke fokuskandidat, men det er det possessive *har* heller ikke. Som konsekvens af dette indskrænkes feltet af mulige fokuskandidater til de konstituenten der faktisk udtales trykstærkt, *fortet* og *på højre side*.

4.2.2. Tryksvagt valens-*har* i spørgeformede sætninger uden negering

Et eksempel på en forekomst af tryksvagt valens-*har* i en spørgeformet sætning uden negering vises i (25):

(25) **har** du en st,or kl,ippe s,yd s,yd f,or (d_003_3_g_v)

Med indførelsen af faktoren spørgeformet sætning stiger kompleksiteten. En spørgeformet sætning indeholder et propositionelt indhold som der spørges til sandhedsværdien af: *Forholder det sig sådan at p?* Svar *ja* eller *nej!* Således er der en indbygget polaritet i en spørgeformet sætning, den indeholder på en gang potentialet til en positiv og en negeret version af det propositionelle indhold. Ofte kaldes den type spørgsmål vist i (25) for *ja/nej*-spørgsmål eller helheds-spørgsmål (jf. fx Kjølner 1973; Jensen 2006; Krylova 2007; Therkelsen 2008).

Ved umarkeret trykfordeling ville der have været trykstærkt udtale af *har* som i (25)', og ved et *ja* eller et *nej* ville man svare på hele det propositionelle indhold:

(25)' **har** du en st,or kl,ippe s,yd s,yd f,or

Kun ved en nærmere kontekstuel analyse ville man kunne afgøre om *har*, *stor*, *klippe*, *syd*, *for* eller kombinationer heraf udgjorde fokus i ytringen.

Til forskel fra (25)' ville *har* i (25) ikke være fokuskandidat, og det skyldes at *har* her udtales tryksvagt. I stedet må man finde fokus blandt de tilstedeværende

tryksterke konstituent, *en stor klippe og syd for*. Herved indsnævres feltet af fokus kandidater. I afsnit 4.3. tager jeg de nærmere omstændigheder ved denne type op til beskuelse.

4.2.3. Tryksvagt valens-har i deklarative sætninger med negering

Af hensyn til fuldstændigheden bør det nævnes at gruppen af negerede deklarative sætninger med tryksvagt udtale af valens-*har* overordnet følger to forskellige mønstre i materialet. Et mønster med – typisk pronominalt – subjekt på førstepladsen, jf. (26), og et mønster hvor noget andet – typisk et trykstærkt pronominalt objekt – står på førstepladsen, jf. (27).

(26) jeg **har** ,ikke n,ogen grøn s,ø (d_018_2_g_non-v)

(27) (åha s,å ramler j,eg altså ,ind i et forl,adt p,akhus) men d,et **har** du ,ikke (d_002_4_f_v)

Mønstret vist i (27) er langt det hyppigste. Ikke desto mindre afholder jeg mig fra at sige yderligere om dette mønster her, eftersom det indeholder en faktor som de andre grupper i denne artikel ikke indeholder, nemlig en anden konstituent end subjektet på førstepladsen.

Ligesom spørgeformede sætninger er negerede deklarative sætninger mere komplekse end ikke-negerede. En negeret sætning indeholder nemlig på en gang sætningens propositionelle indhold i dets positive og dets negative version. Dette viser sig blandt andet ved at man både kan reagere på den negative og den positive version; (26) kunne fortsættes som (26)' og som (26)'':

(26)' jeg **har** ,ikke n,ogen grøn s,ø – det (= at jeg har en grøn sø) er bare noget du tror

(26)'' jeg **har** ,ikke n,ogen grøn s,ø – det (= at jeg ikke har en grøn sø) har du fuldstændig ret i

I de ytringer hvor subjektet står på førstepladsen, ledsages negationen ofte af et *nogen/noget*, jf. (26). Enkelte gange bruges det negerende pronomen *ingen*, jf. (28):

(28) jeg **har** ,ingen k,irkegård (d_004_3_f_non-v)

Eftersom der her er tale om valens-*har*, er der i alle ytringerne et objekt, og det ligger lige for at det er objektet der negeres: Det der ikke haves, er

En negeret sætning lægger op til at man bekræfter med *nej* og afkræfter med *jo*, jf. (32)’’:

(32)’’ du har ikke noget stengærde	- jo (afkræftelse)
	- nej (bekræftelse)

Der søges altså en afklaring på om modtager af (32) har et stengærde eller ej, en bekræftelse eller afkræftelse. Som eksemplerne ved de tidligere tre typer er det trykssvage valens-*har* dog ikke fokus-kandidat, i stedet er det fokusalternativerne til *stengærde* der tematiseres.

4.3. Den paradigmatiske akse og fokusalternativer

I afsnittene i 4.2. nævnes det flere gange at det trykssvage valens-*har* ikke er fokus-kandidat, at det i stedet er de trykstærke konstituenten i ytringen der er fokus-kandidater osv. I dette afsnit uddybes disse bemærkninger.

Fokus er et tekstpragmatisk begreb, og det kan med Togeby's ord beskrives som det "som afsenderen meddeler som relevant for modtageren fordi det tilføjer, sammenføjer, sletter eller omorganiserer information i modtagerens mentale model" (Togeby 1993: 446). Det der udgør en ytrings fokus, er dog ikke strukturelt kodet i dansk. Fokus ligger med andre ord ikke fast en gang for alle, men er noget som modtager må slutte sig til ud fra ko-tekst (den omgivende verbaliserede tekst) og kontekst (situationen i almindelighed). Desuden ligger der i selve ytringen en række signaler om hvordan man skal tolke de enkelte konstituenten hvad dette angår.

Fastlæggelsen af fokus aktiverer blandt andet den paradigmatiske akse (jf. fx Nølle 1996). Til ethvert fokus er der et fokusalternativ. Til det trykstærke *har* svarer således fokusalternativer som *ser*, *ønsker*, *elsker* og det negerede *har ikke* osv., men ved de trykssvage valens-*har* unddrager selve det possessive *i har* sig netop fokus-kandidatur. Til gengæld bliver det nemmere så at fastlægge fokus idet der simpelthen er færre fokus-kandidater at vælge mellem.

Lige netop i DanPASS-materialet finder man en stor mængde replikskifter der handler om at fastlægge **hvad** man har, og **hvor** man har det, ikke **om** man har overhovedet. Dette giver en samtale-type hvor netop objekter og stedsadverbialer tilgodeses hvad angår fokus, på bekostning af det semantiske indhold

i valensverbet *har*, og netop (ikke-pronominale) objekter¹¹ og stedsadverbialer er i materialet – og i øvrigt – typisk trykstærke.

I afsnittene i 4.2. har jeg foretaget det tankeeksperiment at overveje hvad man kunne antage om eksemplerne uden for kontekst, men faktisk er ingen af eksemplerne jo kontekstfrie. Tværtimod indgår de hver især som den ene parts taletur i en samtale mellem to samtalepartnere. Når man inddrager konteksten, bekræftes man i at det faktisk er entiteter og lokaliteter der er fokus i de pågældende ytringer al den stund at der i replikkerne før og efter netop peges på fokusalternativer i form af entiteter og lokaliteter. Derved bliver den paradigmatisk akse meget synlig, jf. fx (33):

- (33) A: men der er n,og et d,er sådan m,ellem det forl,adte kl,oster og d,er hvor jeg st,artede der hedder Den Gr,ønne S,ø det er sådan et r,et st,ort ,område
 B: j,a ok,ay hv,or l,igger d,et hvis n,u man l,aver en l,inje mellem f,otoforretningen og det forl,adte kl,oster hv,or l,igger s,øen så h,enne
 A: ja altså hvis man laver en l,ige l,inje fra fra fra det ,øverste h,øjre hj,ørne af f,otoforretningen
 B: j,a
 A: og så d,er hvor ,f'et st,arter på det forl,adte klo,ster
 B: j,a
 A: s,å kommer man f,aktisk til at skære ig,ennem hj,ørnet af Den Gr,ønne S,ø så og d,en l,igger s,ådan c,irka m,idtp,å
 B: n,å
 A: og er m,est af ,alt ,oppe mod nordv,est d,erfr,a men altså den går l,idt g,ennem d,en d,er ,akse
 B: fordi min gr,ønne s,ø ikke
 A: j,a
 B: den ligger h,elt nord,øst på h,ele k,ortet
 A: ,ok,ay d,er h,ar jeg n,og et der hedder Den Bl,å S,ø
 B: nej men d,et er jo h,elt fork,ert d,et kan du l,ige så g,odt strege ,ud med det s,amme det hedder Den Gr,ønne S,ø d,er,oppe så d,et ,er den f,alske gr,ønne s,ø h,ern,ede
 (A: d_001_2_f_v; B: d_012_2_g_non-v)

11. Pronominale objekter i materialet er overvejende frontstillede og trykstærke.

I (33) diskuteres det blandt andet hvor en sø er placeret. I næstsidste taletur siger A:

A: **d,er** h,ar jeg n,oget der hedder Den Blå Sø

Og B responderer:

B: det hedder Den Grønne Sø **d,er,oppe** så d,et ,er den f,alske grønne sø **h,ern,ede**

I (33) tydeliggøres paradigmet af placeringer:

Den Blå/Grønne Sø er	der deroppe hernede <i>etc.</i>
----------------------	--

Såvel som farveparadigmet:

Den	Blå Grønne <i>etc.</i>	Sø
-----	------------------------------	----

I en enhver ytring er der sådanne paradigmer i forbindelse med de enkelte syntaktiske dele, og ved trykstærktale aktiveres de paradigmatiske alternativer.

4.3.1. Ekskurs om subjektspronomen

Næsten alle eksemplerne hidtil har været udvalgt så subjektspronomen har været udtalt tryksvagt på umarkeret vis. Men ret almindeligt i DanPASS-materialet er det faktisk at de personlige subjektspronomen *jeg* og *du* udtales trykstærkt. Det paradigme der udgøres af de to samtalepartnere (der skiftevis er afsender og modtager), gøres derved meget synligt:

- (34) A: (d,er h,ar jeg nogle s,ommerhuse) har **d,u** ,også d,em (d_023_2_f_v)
B: n,ej **j,eg** har kolon,ihaver (d_002_2_g_non-v)

Når dette sker, bliver subjektspronomenerne også fokuskandidater, og fordi personlige pronomen i funktion som subjekt umarkeret er tryksvage, påkalder de sig ekstra opmærksomhed når de – markeret – udtales trykstærkt.

Derved er de mere sandsynlige som det realiserede fokus end de andre trykstærke konstituentter, jf. Jensen 2011b, 2012. Specifikt i forbindelse med (34) er det således sandsynligt at netop subjektspronomenet *du* falder inden for operatoren *også*'s virkeområde.

5. Konklusion

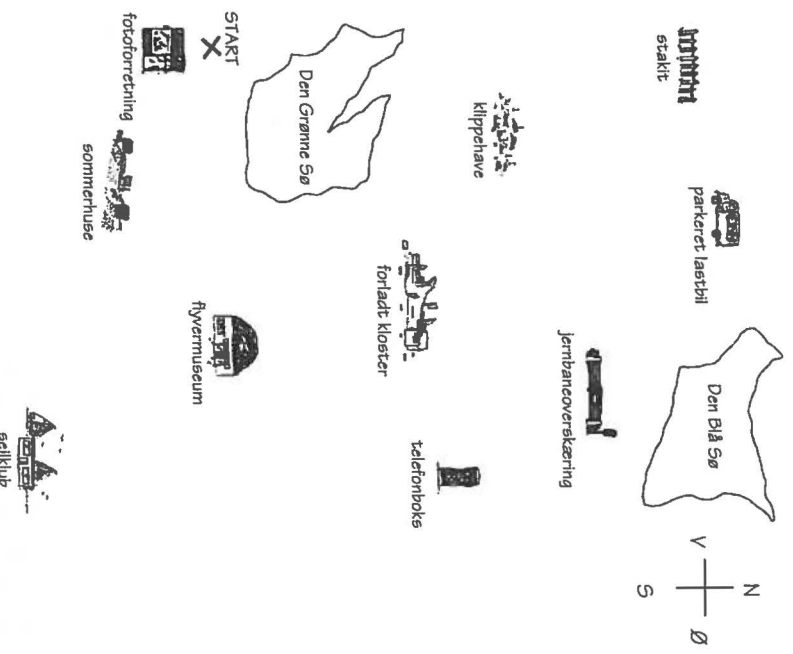
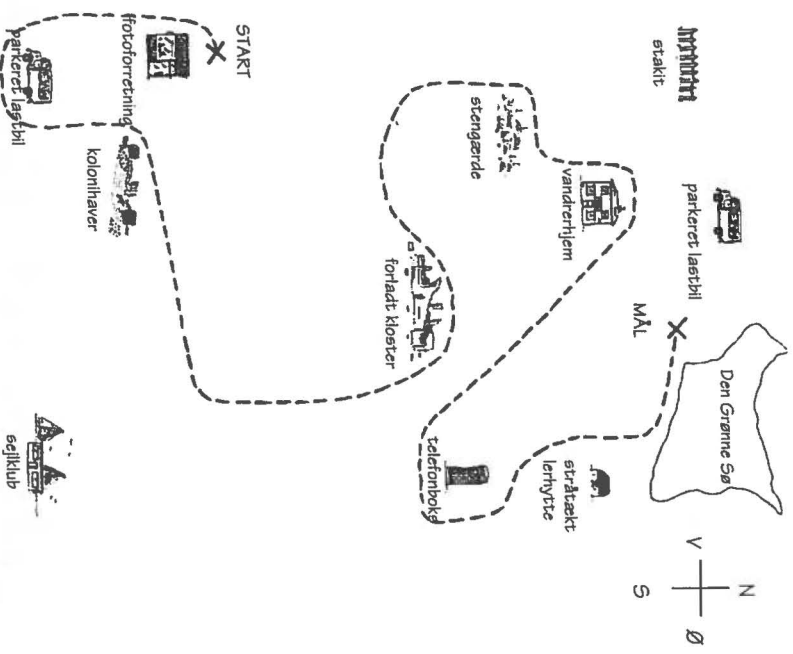
I undersøgelsesmateriale er det fælles for markeret udtale af trykstyrke, uanset om det handler om hjælpeverbumbus-*har* eller valens-*har*, at det har indflydelse på hvordan man tekstpragmatisk skal tolke de ytringer ordene indgår i.

Fælles for ytringer med tryksvagt valens-*har* er at de afstedkommer at selve det possessive ikke er til debat. Svagt tryk på valens-*har* virker således som en defokusator – det fjerner simpelthen valens-*har* fra fokus kandidaterne. Tilsvarende bevirker stærkt tryk på hjælpeverbumbus-*har* at dette netop kommer ind blandt fokus kandidaterne, og herved sættes *har* i relief til sit alternativ *har ikke*.

Gennem trykfordelingen kan afsender altså signalere over for modtager blandt hvilke konstituentter han/hun skal lede efter fokus. Hvad der så faktisk er intenderet som fokus fra afsenders side og opfattet som sådant fra modtagers side, er dog stadig noget der må afgøres ud fra ko- og kontekst. Om det også forholder sig sådan i spontan tale, vil videre studier afsløre.¹²

12. Tak til Danmarks Grundforskningscenter for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier, som har huset mig under udførelsen af dette arbejde.

Appendiks

Henvisninger

- Anscombres, J.-C. & O. Ducrot (1983). *L'argumentation dans la langue*. Bruxelles: Pierre Mardaga.
- Andersen, H. (2001). Markedness and the theory of linguistic change, i H. Andersen (red.), *Actualization. Linguistic Change in Progress (= Current Issues in Linguistic Theory 219)*, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 21-57.
- Anderson, A., et al. (1991). The HCRC Map Task Corpus, *Language and Speech* 34, 351-366.
- Christensen, T.K. (2007). *Hyperparadigmer. En undersøgelse af paradigmatiske samspil i danske modusystemer*. Roskilde: Roskilde Universitetscenter, Institut for Kultur og Identitet.
- DanPASS – www.danpass.dk
- Hansen, E. & J. Lund (1983). *Sæt tryk på. Syntaktisk tryk i dansk*. København: Lærerforeningens Materialeudvalg.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog*. København & Odense: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Syddansk Universitetsforlag.
- Hjelmslev, L. (1972). *Sprogssystem og sprogforandring (= Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague XV)*. København: Nordisk Sprog- og Kulturforlag.
- Jensen, E.S. (2006). *Egentlig og faktisk* og to slags spørgsmål polyfoniteoretisk anskuet. *Sproglig polyfoni. Arbejdsrapporter* 6, 27-52.
- Jensen, E.S. (2009). Markeret hvad angår hvad? Om markerethedsteori i grammatikken, i L.F. Jakobsen et al. (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation* 16, Odense: Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 171-190.
- Jensen, E.S. (2011a). *Nominativ i gammelskånsk – afvikling og udviklinger*. København & Odense: Universitetsjubilæets Danske Samfund & Syddansk Universitetsforlag.
- Jensen, E.S. (2011b). Antagelser om fokus. Skitse til et forskningsprojekt, i P. Durst-Andersen & H.H. Müller (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation* 18, Odense: Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 105-121.
- Jensen, E.S. (2011c). Er subjektet virkelig antifokus?, i I. Schoonderbeek & P. Widell (red.) *13. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*, Aarhus, 165-175.
- Jensen, E.S. (2012). Trykfordelingens implikaturer. Betydningsbærende og meningsbærende tryk. *NyS* 42, 116-147.
- Jensen, E.S. (subm.). Markedness, participation and grammatical paradigms. Jakobson and Hjelmslev revisited, *Nordic Journal of Linguistics*.

- Kjøller, K. (1973). Om sproghandlinger og samtaleanalyse, *NyS* 5, 40-60.
- Krylova, E. (2007). Epistemisk polyfoni på dansk, i R. Therkelsen, N.M. Andersen & H. Nølke (red.) *Sproglig Polyfoni. Tekster om Bachtin og ScaPoLine*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 181-203.
- Nølke, H. (1996). Det attributive adjektivs stilling på fransk, i M. Herslund (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 3*, Odense: Odense Universitetsforlag, 49-83.
- Nølke, H., K. Fløttum & C. Norén (2004). *ScaPoLine. La théorie scandinave de la polyphonie linguistique*. Paris: Kimé.
- Nølke, H. (2007). Hvor ScaPoLine er i 2006, i R. Therkelsen, N.M. Andersen & H. Nølke (red.) *Sproglig Polyfoni. Tekster om Bachtin og ScaPoLine*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 207-226.
- Petersen, K.Th. (2010). Når verber mister tryk. Valens og aspektualitet i forbindelse med inkorporation og trykssvage verber i dansk, *Arkiv för nordisk filologi* 125, 155-181.
- Rathje, M. (2009). Definition af citater i talesprog, *NyS* 37, 125-158.
- Therkelsen, R. (2008). Epistemiske sætningsadverbier i interrogativer, i C. Bache et al. (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 15*, Odense: Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 177-191.
- Tiersma, P.M. (1982). Local and general markedness, *Language* 58(4), 832-849.
- Togeby, O. (1993). *Praxt*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Togeby, O. (2003). *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sætningslære*. København: Gad.

